

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”**

TEZĂ DE DOCTORAT

**INCONȘTIENTUL ÎN LUCRAREA PASTORALĂ
„Personalitatea spirituală” și obiectivul
ontologic al îndumnezeirii**

- Rezumat -

Coordonator științific:

Arhim. prof. univ. dr. habil. TEOFIL TIA

Doctorand:

DRĂGEANU CĂLIN-MARIAN

Cluj-Napoca

2024

Cuprins

INTRODUCERE

IPOTEZA DE CERCETARE

OBIECTIVE SPECIFICE TEZEI DE DOCTORAT

METODE DE CERCETARE

I. ABORDĂRI PRIVIND LUCRAREA PASTORALĂ

- 1.1. Delimitări conceptuale privind lucrarea pastorală
- 1.2. Considerații privind lucrarea pastorală actuală
- 1.3. Provocări ale lucrării pastorale în societatea actuală
- 1.4. Influența inconștientului în lucrarea pastorală

II. CONSIDERAȚII ASUPRA INCONȘTIENTULUI

- 2.1. Considerații privind inconștientul
- 2.2. Tipologii și fenomene ale inconștientului
- 2.3. Inconștientul și creativitatea
- 2.4. Emoțiile inconștiente manifestate în vizual
- 2.5. Implicațiile inconștientului în educație
- 2.6. Relația dintre inconștient și lucrarea pastorală
- 2.7. Oportunități de studiere ale inconștientului în lucrarea pastorală

III. POSIBILITĂȚI DE STUDIU ALE INCONȘTIENTULUI SPIRITUAL ÎN LUCRAREA PASTORALĂ

- 3.1. Motivarea studierii inconștientului spiritual în lucrarea pastorală
- 3.2. Definirea conceptului de „inconștient spiritual”
- 3.3. Inconștientul spiritual „teofil” și inconștientul spiritual „deifug”
 - 3.3.1. Inconștientul spiritual „teofil”
 - 3.3.2. Inconștientul spiritual „deifug”

3.4. Inconștientul spiritual și obiectivul ontologic al îndumnezeirii

IV. ATRIBUTE SPECIFICE PERSOANEI UMANE ȘI ALE INCONȘTIENTULUI

- 4.1. Conceptul de persoană și cel de personalitate în psihologie și psihanaliză
- 4.2. Conceptul de persoană și personalitate în teologia sfinților părinți
- 4.3. Personalitatea și inconștientul în cercetările psihologice și psihanalitice
- 4.4. Aspecte specifice inconștientului în scrierile patristice
- 4.5. Metamorfozarea personalității prin digitalizare
- 4.6. Identitatea spirituală ca realitate ontologică a persoanei
 - 4.6.1. Definirea identității spirituale
 - 4.6.2. Identitatea spirituală în lucrarea pastorală

V. „PERSONALITATEA SPIRITUALĂ” ȘI OBIECTIVUL ONTOLOGIC AL ÎNDUMNEZEIRII

- 5.1. Conceptul de „personalitate spirituală”
 - 5.1.1. „Personalitatea spirituală” teofilă
 - 5.1.2. „Personalitatea spirituală” deifugă
- 5.2. Lucrarea pastorală și obiectivul ontologic al îndumnezeirii

VI. CONCLUZII

ANEXE

BIBLIOGRAFIE

INCONȘTIENTUL ÎN LUCRAREA PASTORALĂ „Personalitatea spirituală” și obiectivul ontologic al îndumnezeirii

Cuvinte cheie: inconștient, lucrare pastorală, personalitate spirituală, îndumnezeire

- Rezumat -

Societatea postindustrială se află într-o nouă etapă revoluționară care a început cu dezvoltarea calculatoarelor, a limbajelor de programare și ulterior cu inteligența artificială. Tehnologiile informaționale sunt cele care permit crearea un ”imperii nonteritoriale”¹ și a unor lumi imaginare care au tendința de suprimare a realității. Societatea actuală este abundată de virtual datorită rețelelor de socializare care permit crearea unor clase de populații care se organizează și trăiesc transnațional, în virtual. Acest mod de viață produce schimbări importante în personalitatea omului iar lumea virtuală produce o schimbare la nivel personal printr-o libertate personală extinsă neîncetat și o singurătate aparentă a dorințelor și capriciilor personale². Complementar, inteligența artificială schimbă profund modul în care funcționează societatea și are impact asupra tuturor structurilor sociale. Începând de la procesele de producție și a modului de funcționare a organizațiilor și până la procesul educațional și actul medical. Virtualul abundă în imagini iar societatea trăiește într-o formă de *emocrație* care este rezultatul modului în care emoțiile inconștiente influențează comportamentul omului. În acest context, în care societatea cunoașterii (Knowledge Society) actuală își schimbă fundamental expresia firescului este necesar ca Biserica să rămână limanul umanității.

Cercetările actuale în domeniul psihologiei, al neuroștiințelor și al medicinei caută să înțeleagă cele mai subtile aspecte umane, precum mintea și conștiința, într-o optică nouă. Studiile recente ale lui Antonio Damasio, Eric R. Kandel, Ray Dona, But Craig sau ale lui Mark Solms încearcă să

¹ Cosmin Dragoș DUGAN, *Neurargumentarea în epoca cognitivă, între competiție și sinergie: optimizarea performanțelor umane pentru personalul de securitate națională și profesii de elită*, Editura Militară, București, 2020, p. 23.

² C. D. DUGAN, *Neurargumentarea în epoca cognitivă...*, p. 24.

ofere răspunsuri la modul în care procesele inconștiente influențează omul, de la formarea emoțiilor și a percepțiilor și până la influențarea comportamentului. Cercetările completează ceea ce vechile școli filosofice, psihologice și psihanalitice au reușit să formuleze în raport cu inconștientul. În același sens, Jean-Claude Larchet a realizat un studiu sistematic al inconștientului spiritual prin care a creionat modul în care realitățile spirituale influențează comportamentul uman. Realitatea ontologică privind apariția și dezvoltarea omului pământ reprezintă una dintre încercările teribile pe care știința actuală încearcă să le explice prin diferite categorii de metode, tehnici și instrumente. Dar, contrar așteptărilor, cercetările actuale prezintă doar o multitudine de ipoteze, unele argumentate iar altele mai puțin argumentate, referitoare la acest paradox ontologic. Dacă formularea asumpțiilor privind inconștientul (cognitiv, emoțional, motivațional etc.) și al celui psihanalitic utilizează știința, inconștientul spiritual este formulat pe baza scrierilor pastristice fundamentate scripturistice. Sf. Sofronie Saharov menționează faptul că ulterior căderii lui Adam, urmările acestea se reflect asupra întregii umanități. Astfel, omul a primit după cădere ”mai întâi rușinea”³ ”apoi trăirea mucenicească a întunericului ucigaș al patimilor”⁴. Abordarea inconștientului în lucrarea pastorală reprezintă un demers dificil dar necesar deoarece omul deține obligația ontologică de a ajunge la asemănarea cu Dumnezeu (Fc 1, 26). Totuși, studierea particularităților specifice dimensiunii inconștiente ale omului în cadrul lucrării pastorale necesită o abordare fundamentată științific fapt care poate produce unele dificultăți. Cercetările necesită o dimensiune praxiologică care să contribuie la sistematizarea unei metodologii prin intermediul căreia se poate implementa un mod de abordare al inconștientului de către preoți și consilieri pastorali. Datorită acestora, este necesară o abordare profundă a conceptului de persoană și implicit a celei de personalitate, precum și a caracteristicilor specifice inconștientului. Aceasta solicită perspectiva psihologică, psihanalitică și cea teologică, implicit, prin optica spiritualității ortodoxe și a dogmaticii. Prin urmare, expunerea celor mai relevante studii referitoare la conceptele de persoană, personalitate și implicațiile specifice ale inconștientului în legătură cu acestea sunt *sine-qua-non* pentru actuala cercetare. Aceasta deoarece personalitatea umană suferă modifică și interpretări datorită virtualizării și a digitalizării. Personalitatea virtuală și personalitatea digitală au devenit realități abordare științific. Într-un astfel de context, lucrarea pastorală are nevoie de

³ Gheorghios GALITIS, *Adam cel dintâi și cele de pe urmă, în teologia Părintelui Sofronie* (Părintele Sofronie - teologul luminii necreate. Simpozionul științific interortodox, 2007, Atena), trad. Florin - Cătălin Ghiț și Elena Dinu, Editura Renașterea, București, 2018, p. 127.

⁴ G. GALITIS, *Adam cel dintâi și cele de pe urmă...*, p. 127.

reactualizare a practicilor sale prin includerea inconștientului. Înțelegerea și cunoașterea inconștientului precum și cercetările științifice dedicate acestui concept trebuie să fie incluse în modul de realizare al pastorației. Prin urmare, Biserica trebuie să ofere un răspuns pe măsura provocărilor actuale. Prezenta teză de doctorat este rezultatul cercetării și al studiului inconștientului aplicabil în lucrarea pastorală. Acest demers științific este necesar deoarece noile realități obligă cunoașterea inconștientului și studiile aferente în vederea optimizării lucrării pastorale, cel puțin la nivel de consiliere pastorală și catehizare. În același sens, explicarea modului în care procesele inconștiente influențează arta vizuală, creativitatea, cultura și economia trebuie studiate în teologie. În fond, reabilitarea omului se poate face doar prin cunoașterea realităților spirituale și celor psiho-emoționale. Analiza acestor realități contribuie la înțelegerea complexității finite umane și adâncurilor cuprinse în aceasta, precum și la înțelegerea potențialului ontologic al omului. Astfel, teza de doctorat, *Inconștientul în lucrarea pastorală. „Personalitatea spirituală” și obiectivul ontologic al îndumnezeirii*, prin conceptul de personalitate spirituală deschide noi oportunități de cercetare cu aplicabilitate practică în lucrarea pastorală. În același sens, cunoașterea și explicarea potențialului și al obiectivului ontologic al îndumnezeirii necesită să fie abordate și prin intermediul conceptelor științifice, ceea ce prezenta teză de doctorat a încercat să realizeze. Astfel, înțelegerea unor realități spirituale se poate explica mai facil și mai ușor de acceptat prin conceptul de personalitate spirituală propus în raport cu obiectivul ontologic al îndumnezeirii.

Lucrarea pastorală deține un caracter volatil care vizează diferitele categorii de credincioși în calitate de beneficiari ai întregii-slujiri, prin clerici, a Domnului Iisus Hristos. Chiar dacă clericii sunt mandatați ai Domnului Hristos, în noua societate (Knowledge Society) se discută despre diferite categorii de persoane care pot să realizeze lucrarea pastorală (consilieri pastorali, consilieri filosofici, traineri, formatori, virtuous leaders, psihanalisti etc.) însă cu toate acestea, lucrarea pastorală rămâne atributul, prin excelență, al preotului. Aceasta se datorează și faptului că *”cel mai efectiv mod pentru refacerea vieții duhovnicești rămâne Sfânta Taină a Mărturisirii, aceasta având importanță de căpătâi în pastorația individuală a credincioșilor”*⁵. Lucrarea pastorală, în calitate de lucrare duhovnicească prin excelență, își are originile în cuvintele Domnului Iisus Hristos: *”mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”* (Mt, 28:19), privite ca și porunci directe adresate Sf. Apostoli. Iar, învățarea deține

⁵ Cosmin-Cătălin LAZĂR, „Misiune și pastorație individuală prin Taina Spovedaniei”, *Altarul Reîntregirii, The Journal of the Faculty of Theology, Alba Iulia* Nr. 3 (2015), p. 206.

un caracter asupra căreia se insistă de către Domnul Iisus Hristos care le spune Sf. Apostoli că trebuie să învețe ”să păzească toate câte v-am poruncit vouă” (Mt, 28:20). În același timp, preotul este îndrumat să realizeze lucrarea pastorală prin cuvintele Domnului Iisus Hristos care spune astfel: ”să binevestesc săracilor, să vindec pe cei robiți cu inima, să propovăduiesc robilor dezrobirea și celor orbi vederea, să slobozesc pe cei apăsați și să vestesc anul plăcut Domnului” (Lc, 4:18-19). Din cuvintele Mântuitorului Iisus Hristos se înțelege faptul că lucrarea pastorală vizează și următoarele tipologii de acțiuni: propovăduirea, vindecarea inimii, conștientizarea păcatelor și iertarea, precum și vestirea celor bineplăcute lui Dumnezeu. Dar, pentru realizarea acestui ”program pastoral” oferit de către Mântuitorul Iisus Hristos, preotul are obligativitatea de a trăi o viață în Iisus Hristos. Scopul slujirii pastorale ”nu este altul decât acela pentru care Iisus Hristos a întemeiat pe pământ harica lui Împărăție, adică Biserica”⁶. Acest fapt presupune următoarele aspecte specifice⁷:

- a) necurmata succesiune a slujirii Lui în neamul omenesc, până la sfârșitul veacurilor;
- b) luminarea oamenilor în credință;
- c) cultivarea evlaviei creștine;
- d) sfințirea prin harul Dumnezeiesc;
- e) călăuzirea oamenilor la veșnica fericire și mântuire.

În vederea realizării unei lucrări pastorale eficiente s-a oferit ca model întreita-slujire a Domnului Iisus Hristos: învățarea, sfințita slujire și cârmuirea (călăuzirea spirituală a păstoriților)⁸. Întreita-slujire reprezintă cadrul general pe care se fundamentează lucrarea pastorală. Iar, în vederea creșterii randamentului pastoral este nevoie de diversificarea formelor de realizare a cadrului menționat anterior. Realitățile socio-culturale și economice provoacă Biserica să realizeze noi modalități de transmitere a adevărilor de credință. Apariția și utilizarea Internetului și a tehnologiilor IT&C, la scară largă, contribuie la modificarea vechilor paradigme umane. Tehnologia a devenit o adevărată ideologie, echivalentul unei *axis mundi veritas*, fără de care omenirea nu ar cunoaște noi etape de dezvoltare.

⁶ Melchisedec UNGUREANU, *Teologia pastorală*, ed. îngrij. de: Pr. Prof. Dr. Viorel Sava și Diac. Drd. Cezar Pelin, Doxologia, Iași, 2011, p. 55.

⁷ M. UNGUREANU, *Teologia pastorală*, p. 55.

⁸ M. UNGUREANU, *Teologia pastorală*, p. 55.

Abordarea inconștientului în lucrarea pastorală solicită realizarea unui studiu interdisciplinar și transdisciplinar datorită complexității specifice inconștientului. Cercetările actuale privind studiul inconștientului cuprind arii de cercetare tot mai variate (psihologie, psihiatrie, neurologie, psihanaliză economică, filosofie etc.) iar acest fapt de datorează complexității omului atât ca ființă cât și ca persoană. Spre deosebire de psihologie, neurologie, psihanaliză și filosofie, teologia deține un capital de cunoaștere mult mai profund în ceea ce privește dimensiunea spirituală și inconștientul spiritual. Necesitatea unor prospecțiuni ale inconștientului pentru a identifica oportunități de valorificare a acestuia la nivel de lucrare pastorală sunt necesare și solicitate de către noile realități. Acest capital de cunoaștere face referire la adâncimea ființei umane, iar diferitele nuanțe structurale atestă această realitate. Omul spiritual posedă o profunzime mult mai adâncă decât cea a omului psihologic și cea a omului biologic.

În privința naturii inconștientului se poate menționa faptul că acesta este preponderent afectiv, această realitate a fost sintetizată foarte bine de către C.G. Jung, cel care înțeles faptul că *”arhetipurile, imagini condensate și colective, deși instinctive, sunt deopotrivă apropiate de sentiment și de idee”*⁹. Conform acestei constatări a lui C.G. Jung studiul inconștientului în pastorație necesită o atenție deosebită deoarece înțelegerea laturii afective inconștiente a omului este necesară dacă se dorește să se ofere soluții vindecătoare pe termen lung.

Despre modul în care inconștientul a fost abordat de-a lungul timpului există cercetări care expun aceasta, însă unele au tendința de a plasa cercetările lui Freud ca moment excepțional, acel moment zero al descoperirii inconștientului. Încă din Antichitate Platon vorbea despre furia nemanifestată cu aluzie antipativă la conceptul de refulare ca proces inconștient. În actualul context al cercetărilor se face referire la inconștient printr-o multitudine de subdiviziuni, dacă pot fi numite așa, precum inconștientul cognitiv, inconștientul motivațional, inconștientul emoțional, inconștientul emoțional etc. Precum inconștientul aflat în zona psihicului și cel aflat în zona biologică, tot așa există și un inconștient spiritual. Fundamentul acestei afirmații poate fi reprezentat și prin afirmația Sf. Pavel care spunea că Domnul păcii să sfințească întreg *duhul și sufletul și trupul* (I Tes. 5, 23). Majoritatea scrierilor pastristice rămân în zona bipartită și expun faptul că omul este alcătuit din trup și suflet, iar spiritul (mințea sau intelectul) este cea mai fină,

⁹ Mihaela POP, *Imaginarul: teorii și aplicații*, Editura Universității din București, București, 2011, p. 220.

sau cea mai elevată partea a sa¹⁰. O mențiunea foarte importantă este aceea că spiritualul nu reprezintă o *componentă* a omului ci o *dimensiune* a sa, de aceea referirea la spiritul trebuie să fie făcute în acest sens. Deci, atunci când se vorbește despre spiritualitate se face referire la o dimensiune, la o altă dimensiune a omului care este supusă unui alt tip de realitate. Aceasta provoacă dificultatea înțelegerii corecte a conceptului de inconștient spiritual deoarece spre deosebire de inconștientul cognitiv, motivațional, emoțional și inconștientul biologic, inconștientul spiritual face referire la o altă dimensiune. Dacă inconștientul (cognitiv, emoțional, motivațional) și inconștientul biologic sunt cuprinse în om, inconștientul spiritual nu face referire la o componentă a omului. Desigur că spiritul nu este disociat de psihic și de trup, dar nu poate fi încadrat în acestea. În fond, esența o reprezintă legătura cu Dumnezeu. Prin urmare spiritualul face referire la tot ceea ce are legătură cu Dumnezeu. Chiar dacă de mult ori termenul spiritual sau spiritul sunt folosite în mod eronat și astfel se promovează o falsă cunoaștere a celor duhovnicești, preotul și teologul are obligația de a păstra sensul corect conform scrierilor pastristice. O mențiune importantă face referire la o realitate concretă aceea că orice activitate întreprinsă de minte sau de trup care se află în legătură cu Dumnezeu, când sunt raportate la El, primește și o dimensiune spirituală.

Fundamentul persoanei umane necesită a fi identificată pe baza persoanei divine, plecând de la modelul lui Hristos. În acest sens, se menționează faptul că *”așa cum Ipostasa divină e atottranscendentă, tot așa și persoana umană, în realizarea ei ultimă, transcende orice finitudine”*¹¹. Prin urmare, persona umană este supusă unei încercări dificile, prin metode ascetice, de a ”străpunge” spațiul și timpul, devenit astfel atottranscendentă. Iar, dacă logosul natural firii sale constituie *”inconștientul spiritual al omului, cu o viață a sa și cu undinamism propriu, care nu încetează să mâne natura umană spre ținta ei, adică spre Dumnezeu”*¹². Conform acestora, se propune conceptul de **„personalitate spirituală”** în calitate de concept nou în studiul personalității și al antropologiei creștine, abordate spiritual sau duhovnicește. Conceptul de „personalitate spirituală” trebuie înțeles și interpretat doar în legătură cu dimensiunea spirituală a omului chiar dacă aceasta deține implicații asupra omului la modul holistic. *„Personalitatea spirituală”* reliefează implicațiile modului în care inconștientul spiritual este important în lucrarea pastorală în atingerea obiectivului ontologic al îndumnezeirii. Dar, înaintea expunerii conceptului

¹⁰ J. C. LARCHET, *Inconștientul spiritual...*, p. 122

¹¹ N. SAHAROV, *Iubesc, deci exist...*, p. 95.

¹² J. C. LARCHET, *Inconștientul spiritual...*, p. 135.

de „personalitate spirituală”, a definiției și a dimensiunilor specifice acesteia, este necesară o prezentare recapitulativă a definițiilor personalității umane din perspectiva psihologiei, psihanalizei și a filosofiei.

Definiția propusă conceptului de „**personalitate spirituală**” este următoarea: *personalitatea spirituală reprezintă manifestarea unității atributelor persoanei-iubire conforme troposului său, al cărui sens este raportat la logosul natural*. În scrierile Sf. Maxim Mărturisitorul, menționate de către Jean-Claude Larchet, logosul este *imuabil* iar troposul este variabil în funcție de voința (*gnome*) și alegerea (*proairesis*) al fiecărei persoane¹³. Aceste variații ale troposului sunt exprimate comportamental și, raportate la sensul logosului, definește următoarele două tipologii umane: drept sau nedrept¹⁴. Acestea suportă variațiuni precum parțial drept, parțial nedrept, relativizând astfel sensul ontologic al firii sale. Dar, troposul rămâne doar expresia voinței (*gnome*), ca vector ontologic și, în același timp, ca cel care postulează și modul de realizare al unui comportament studiat și psihologic, care a permis formularea conceptului de personalitate (ca expresie a interacțiunii dintre individ și mediul său).

În lucrarea pastorală inconștientul se poate aborda, cel mai eficient, prin inconștientul spiritual în vederea realizării unei lucrări de conștientizare a acestuia. Desigur că, lucrarea pastorală trebuie să abordeze și inconștientul cognitiv, cel emoțional, motivațional și pe cel fiziologic deoarece complexitatea omului solicită acest lucru. Cu toate acestea, esența o reprezintă sufletul asupra căruia trebuie centrată toată atenția.

Cercetările privind conceptul de „personalitate spirituală”, ca realitate ontologică și metafizică, se bazează pe teologia Sf. Sofronie Saharov și pe cercetările teologice ale lui Jean-Claude Larchet, în principal. Concepția Sf. Sofronie Saharov despre persoană a contribuit la schimbarea paradigmei privind dimensiunea omului și a potențialului infinit al acestuia. Contribuțiile la cercetarea abordării inconștientului în lucrarea pastorală pot reprezenta o etapă nouă în modul de abordare al inconștientului în teologie, în special în lucrarea pastorală.

¹³ J. C. LARCHET, *Inconștientul spiritual...*, p. 133.

¹⁴ J. C. LARCHET, *Inconștientul spiritual...*, p. 134.